

**ФРАУДАТОРНІСТЬ ШЛЮБНИХ ДОГОВОРІВ:
КВАЛІФІКАЦІЯ ТА ЮРИДИЧНІ НАСЛІДКИ****FRAUDULENT NATURE OF PRENUPTIAL AGREEMENTS:
QUALIFICATION AND LEGAL CONSEQUENCES**

Самілик Л.О., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Державний податковий університет

Романенкова А.Ю., студентка IV курсу
Навчально-науковий інститут права Державного податкового університету

У статті розглядається питання фраздаторних правочинів у контексті судових спорів між кредиторами та боржниками. Аналізуються останні тенденції судової практики, що свідчать про численні випадки, коли боржники намагаються уникнути виконання судових рішень шляхом відчуження свого майна та активів під час розгляду справи у суді. Неминучість програшу у суді супроводжується укладенням боржником різноманітних правочинів, що унеможливають виконання судового рішення. Автори розглядають питання такого відчуження майна через укладення шлюбного договору.

Звертається увага на погляди науковців та практиків щодо поняття та сутності фраздаторного правочину. Так, у науковій літературі фраздаторний правочин визначається як угода, укладена з метою уникнення виконання зобов'язань перед кредиторами, шляхом відчуження активів боржника на користь третіх осіб, що фактично зменшує можливість кредитора задовольнити свої вимоги.

На основі аналізу судової практики в статті виділяються специфічні ознаки, що дозволяють кваліфікувати шлюбний договір як фраздаторний. Серед них: спеціальний контрагент, усвідомлене бажання ненастання конкретного наслідку, особливий правовий статус особи та інші. Також автори наголошують на тому, що такі договори часто укладаються незадовго до настання терміну виконання зобов'язання або подання позову кредитором, що може свідчити про наявність у боржника наміру ухилитися від виконання своїх зобов'язань перед кредитором.

Крім того, розглядаються наслідки укладення фраздаторного шлюбного договору. Зазначається, що він може бути визнаний недійсним на підставі загальних принципів цивільного права, зокрема принципу добросовісності, а також спеціальних норм, що передбачають підстави для визнання правочину недійсним. На практиці визнання шлюбного договору фраздаторним дозволяє кредиторам вимагати повернення відчуженого майна у власність боржника або стягнення з нього відповідної компенсації.

Підкреслюється необхідність визначення чітких критеріїв формулювання поняття фраздаторних правочинів, що дозволить підвищити ефективність захисту прав кредиторів та запобігти використанню недобросовісних практик боржниками. Автори наголошують на важливості єдності судової практики та пропонують виокремлення кваліфікуючих ознак фраздаторних шлюбних договорів, які б сприяли їх визнанню як фраздаторних та встановлювали обставини їх недійсності. Такі зміни сприятимуть підвищенню прозорості укладення правочинів і забезпечать належний захист інтересів як кредиторів, так і боржників у цивільних правовідносинах.

Ключові слова: недійсність правочину, сімейні правовідносини, боржник, кредитор, шлюб, подружжя, судова практика.

The article addresses the issue of fraudulent transactions in the context of legal disputes between creditors and debtors. It analyzes recent trends in judicial practice, revealing numerous instances where debtors attempt to evade enforcement of court judgments by disposing of their assets during litigation. Facing the inevitability of losing in court, debtors often enter into various transactions that prevent the enforcement of the judgment. The authors specifically examine the issue of asset disposition through the conclusion of marital agreements.

The article highlights the views of scholars and practitioners on the concept and essence of fraudulent transactions. In academic literature, a fraudulent transaction is defined as an agreement made with the intent to avoid fulfilling obligations to creditors by transferring the debtor's assets to third parties, thereby effectively reducing the creditor's ability to satisfy their claims.

Based on an analysis of case law, the article identifies specific features that allow a marital agreement to be qualified as fraudulent. These include a special counterparty, a deliberate intention to prevent an undesirable outcome, the particular legal status of the parties involved, among others. The authors also emphasize that such agreements are often made shortly before the deadline for fulfilling obligations or the filing of a lawsuit by a creditor, which may indicate the debtor's intent to avoid fulfilling their obligations to the creditor.

Furthermore, the article discusses the consequences of entering into a fraudulent marital agreement. It is noted that such an agreement may be declared invalid based on general principles of civil law, particularly the principle of good faith, as well as specific provisions that provide grounds for invalidating a transaction. In practice, the recognition of a marital agreement as fraudulent allows creditors to demand the return of the disposed assets to the debtor's ownership or to seek corresponding compensation.

The authors underscore the necessity of defining clear criteria for identifying fraudulent transactions, which would enhance the protection of creditors' rights and prevent the use of dishonest practices by debtors. They advocate for the unification of judicial practice and propose distinguishing the qualifying characteristics of fraudulent marital agreements that would regulate the procedure for their recognition as fraudulent and establish the circumstances under which they may be declared invalid. Such changes would contribute to greater transparency in the conclusion of transactions and ensure adequate protection of the interests of both creditors and debtors in civil legal relations.

Key words: invalidity of the transaction, family relations, debtor, creditor, marriage, spouses, judicial practice.

Постановка проблеми. Значну увагу у Сімейному кодексі України приділено правовому режиму майна подружжя. Завдяки правовим механізмам законодавець надає можливість обрати той правовий режим, що більше імпонує сторонам. Відтак, подружжя можуть змінити законний правовий режим на договірний шляхом укладення шлюбного договору та визначення умов особливого врегулювання питань майнового характеру.

Через постійне вдосконалення та розвиток сімейних правовідносин, а також систематичні глобалізаційні процеси, у яких бере участь Україна, інститут шлюбного дого-

вору набуває все більшого значення. Проте, поряд із зростанням популярності шлюбних договорів відбувається збільшення випадків шахрайства та маніпуляцій, що викликають ризики порушення стабільності цих правовідносин.

Вагомою є проблема фраздаторності шлюбних договорів. Особлива увага до цієї тематики виправдана перспективами єдності судової практики України, направленої на захист прав та інтересів осіб, необхідності удосконалення національного законодавства у цьому напрямку, а також запобіганні зловживанню правом як зі сторони боржників, так і зі сторони недобросовісних кредиторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання фраздаторності правочинів досліджували у своїх працях такі вчені та практики як: Г.Є. Сівіцька, І.О. Гелецька, О.А. Беляневич, Г.С. Гофельд, В.І. Крат, Л.М. Білецька та інші. Однак, у зв'язку із стрімким розвитком договірних правовідносин, зокрема у галузі сімейного права, дані напрацювання не розкривають усю складність проблеми, а лише можуть стати основою для подальших досліджень. Вважається, що всебічний і якісний аналіз фраздаторних шлюбних договорів у теоретичному та практичному напрямках, а також подальший розвиток цього дослідження з його законодавчим відображенням, безсумнівно, сприятиме захисту прав кредиторів та боржників від недобросовісних дій, а також забезпечить швидке та справедливе відновлення порушених прав та інтересів.

Метою статті є здійснення дослідження категорії фраздаторності шлюбного договору та його наслідків через призму судової практики, виокремлення ознак, що дозволяють кваліфікувати даний правочин як недійсний.

Виклад основного матеріалу. Останні тенденції судової практики свідчать про значну кількість спорів між кредиторами та боржниками, протягом розгляду яких боржник, розуміючи заздалегідь, що спір буде ним програний, здійснює відчуження належного йому майна та активів. Коли ж суд приймає рішення на користь кредитора, яке у подальшому набирає законної сили, виконати його вже неможливо, оскільки у боржника немає жодних активів, на які можна було б звернути стягнення. Ці обставини ставлять в залежність фактичне виконання судового рішення, адже кредитор ніяким чином не може відновити свої права та інтереси, оскільки залишається лише з законним та обґрунтованим судовим рішенням. Це підтверджується судженнями Г.Є. Сівіцької та І.О. Гелецької, які вважають, що такі правочини вчиняються з метою запобігти зверненню стягнення на майно. Це призводить до того, що боржниками майно реалізується поза виконавчим провадженням і, як наслідок, судові рішення залишаються невиконаними [1].

У науковій літературі відчуження майна боржником називають фраздаторним правочиним, тобто вчиненням на шкоду кредитору. Варто наголосити, що поряд із значною поширеністю таких ситуацій, термін «фраздаторний правочин» не визначений законодавством України. О.А. Беляневич зазначає, що фраздаторний правочин містить неправдиву інформацію або вчиняється з порушенням правил і зі зловживанням довірою. Основною його метою є отримання певної користі шляхом шахрайства, обману або зловживання довірою [2].

У своїх висновках від 24 липня 2019 року у справі № 405/1820/17 Верховний Суд зазначає, що будь-який правочин, вчинений боржником у період настання у нього зобов'язання із погашення заборгованості перед кредитором, внаслідок якого боржник перестає бути платоспроможним, має ставитися під сумнів у частині його добросовісності та набуває ознак фраздаторного правочину [3]. Суддя В.І. Крат висловлює думку, що фраздаторний правочин не відповідає законодавчим вимогам добросовісності та є зловживанням правом щодо кредитора та його майнових інтересів, а отже повинен визнаватися недійсним [4]. Така правова позиція Верховного Суду, безсумнівно, має вплив на правосвідомість інших суддів, що підтверджується подальшим розвитком судової практики.

Так, Київський апеляційний суд в рішенні по справі №754/6863/20 від 13 липня 2021 року, вказує, що у переважній більшості фраздаторні правочини вчиняються між близькими родичами [5]. У цьому контексті слід звернути особливу увагу на укладення шлюбного договору з метою уникнення сплати боргу або виконання судового рішення про стягнення коштів.

В.А. Ваграс зауважує, що шлюбний договір – це завжди правочин між сторонами, який направлений на виникнення, зміну або припинення сімейних прав та обов'язків [6].

Таким чином, укладення шлюбного договору не для врегулювання сімейних відносин та не для встановлення, зміни або припинення сімейних прав та обов'язків не повинно використовуватися учасниками, зокрема для уникнення чи унеможливлення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу, що набрало законної сили. Це також підтверджується Постановою Верховного Суду від 20 травня 2020 року у справі № 922/1903/18, де вказується, що при обранні варіанта добросовісної поведінки боржник зобов'язаний піклуватися про те, щоб його юридично значимі вчинки були економічно обґрунтованими, а поведінка відповідала критеріям розумності (кожне зобов'язання, яке правомірно виникло, повинно бути виконано належним чином), а тому кожен кредитор вправі розраховувати, що усі існуючі перед ним зобов'язання за звичайних умов будуть належним чином та своєчасно виконані [7].

Презумпція спільного сумісного майна подружжя визначає, що все майно, набуте під час шлюбу, вважається їхнім спільним майном, якщо інше не визначене законом або угодою між ними. Змінити правовий режим майна подружжя може за допомогою шлюбного договору. Так, сторони домовляються про непоширення на майно, набуте ними за час шлюбу, положень статті 60 СК України, яке хоч і набуто під час шлюбу, та з моменту укладення шлюбного договору вважатиметься спільною частковою власністю або особистою приватною власністю кожного з них. У цьому випадку майно, набуто під час шлюбу буде вважатись роздільним майном. Вчинення такого правочину зменшує обсяг майна, на яке кредитор зможе звернути стягнення.

Варто відзначити, що фраздаторність шлюбного договору має особливості, які визначаються обставинами, що дозволяють визнати його таким, що завдає шкоди кредитору. До таких обставин слід віднести:

1) момент укладення шлюбного договору. Так, Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду в Постанові від 06 вересня 2023 року у справі №755/3563/21 дійшов висновку, що подружжя, яке домовляється в шлюбному договорі про непоширення на майно, набуто ними за час шлюбу, положень статті 60 СК України, після настання строку повернення позики чи пред'явлення позову про стягнення боргу діє очевидно недобросовісно та зловживає правами стосовно кредитора [8];

2) спеціальний контрагент. Оскільки, в ч. 1 ст. 92 СК України передбачено, що шлюбний договір може бути укладено особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжям [9];

3) особливий правовий статус особи/осіб. Він полягає в тому, що будучи учасником правовідносин, боржник має не лише знання про свої права, але й розуміння прав інших учасників цих правовідносин, а також порядок їх набуття та реалізації [10];

4) усвідомлене бажання боржника ненастання небажаного наслідку [11];

5) вчинення всупереч принципу добросовісності та недопустимості зловживання правом (ст. ст. 3, 13 ЦК України) [12]. Тобто поведінка учасників цивільних правовідносин має відповідати вказаному стандарту – бути чесною, відкритою, де кожен з учасників повинен поважати інтереси іншої сторони договору або правовідношення [13]. Таким чином, шлюбний договір відносно майна, набутого подружжям за час шлюбу, укладений після настання строку повернення позики чи пред'явлення позову про стягнення боргу ймовірніше направлено на недопущення звернення стягнення на майно боржника чи зменшення обсягу майна боржника;

6) у боржника відсутнє інше майно, за рахунок якого він може відповідати за своїми зобов'язаннями перед кредитором [14]. Таким чином, боржник став неплатоспроможним або більш неспроможним, ніж він був до вчинення дії;

7) неправомірність. Верховний Суд України у Постанові від 28 січня 2015 року зазначив, що критерієм правозгідності (правомірності) шлюбного договору є відсутність суперечностей між його змістом та вимогами закону, тобто відповідність договору імперативним нормам, а також дотримання моральних засад суспільства [15]. Правочин є правомірним, якщо його недійсність прямо не встановлена законом або якщо він не визнаний судом недійсним (ст. 204 ЦК України) [16]. Презумпція правомірності правочину спростовується у таких випадках: коли закон прямо встановлює недійсність правочину (тобто він є нікчемним); або якщо правочин визнаний недійсним судом на підставі рішення, яке набрало законної сили [17].

В сукупності усі вказані ознаки призводять до визнання такого договору як недійсного (оспорюваного). У Постанові Великої Палати Верховного Суду від 3 липня 2019 року у справі № 369/11268/16-ц зроблено висновок, що позивач (кредитор) у разі укладення боржником договору, який спрямований на уникнення звернення стягнення на майно боржника, може звернутися до суду із позовом про визнання договору недійсним, як на підставі загальних засад цивільного законодавства (п. 6 ст. 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (ч. 3 ст. 13 ЦК України), так і послатися на спеціальну норму, що передбачає підставу для визнання правочину недійсним (ст. 234 ЦК України, або ж ст. 228 ЦК України) [18].

Хоча це може здаватися простим і природним, з наукової точки зору питання про право кредитора оспорювати акти, вчинені боржником, є однією з найскладніших і найтяжчих проблем. На нашу думку, складність і важкість стосуються, насамперед, підстав права кредитора. Це пояснюється тим, що кредитор реалізує своє право проти абсолютно сторонньої особи стосовно дії, вчиненої не тільки цією особою, але й її боржником - це з одного боку. З іншого боку, ми маємо справу з абсолютно винятковим явищем. Дві особи, боржник і його контрагент, уклали угоду, вступили в юридичні відносини; з'являється третя особа (кредитор) і руйнує угоду, розриває правовідносини. Тому підстави для цього мають бути абсолютно доведені.

У цьому контексті, цікавим та в той же час дискусійним є досвід Німеччини, де ще з 1879 року на основі принципу *actio Pauliana* діє закон *Anfechtungsgesetz*. Де-факто він дозволяє кредитору, який знаходиться у невідповідному становищі внаслідок дій боржника (наприклад, якщо

боржник передає всі свої активи своїй дружині, а потім більше не може сплачувати свої борги), пред'явити позов до третьої особи (дружини). Таким чином кредитор, у разі задоволення позову, може отримати доступ до майна свого боржника за допомогою заходів примусового виконання, навіть у випадку, коли вони вже передані третій особі, а третя особа (дружина) повинна надати кредитору доступ до активів [19]. Однак, надважливо враховувати можливі ризики, насамперед, це порушення прав реальних контрагентів (іншого з подружжя).

Висновки і пропозиції. Отже, фраздаторним є правочин, який укладений з метою уникнення зобов'язання зі сплати боргу, розцінюється як зловживання правом на укладання договору та розпорядження власністю, оскільки унеможливує виконання зобов'язання і завдає шкоди кредитору. Мета такого правочину на момент його укладення може бути прихованою, але вона проявляється через дії боржника як до, так і після настання терміну виконання зобов'язання, спрямовані на ухилення від виконання зобов'язання. Критерії фраздаторності правочину залежать від того, який саме правочин боржник використовує для уникнення задоволення вимог кредитора.

На основі аналізу судової практики слід зазначити, що фраздаторності шлюбного договору притаманні специфічні ознаки: момент укладення шлюбного договору; те, що внаслідок вчинення шлюбного договору відбувається унеможливлення звернення стягнення на майно боржника чи зменшується обсяг майна боржника; спеціальний контрагент; особливий правовий статус боржника; вчинення всупереч принципу добросовісності та недопустимості зловживання правом; відсутність іншого майна, за рахунок якого боржник може відповідати за своїми зобов'язаннями; категорія правомірності. Відповідно, враховуючи усі вказані ознаки такий договір може бути визнаний судом недійсним за позовом особи, право якої порушено, тобто кредитора.

Отже, для того щоб уникнути ситуацій з неоднаковим правозастосуванням в даній категорії справ і складністю доказування позовних вимог кредитором, що дедалі частіше призводить до відмови у задоволенні позову, необхідно нормативно визначити основні ознаки фраздаторних правочинів та встановити єдині критерії фраздаторності шлюбних договорів, які суд має враховувати при розгляді справи.

ЛІТЕРАТУРА

- Сівіцька Г.Є., Гелецька І.О. Фраздаторний правочин з позиції судової практики. *Legal education and science as the need of the hour: new European challenges* : міжнародна наукова конференція з юридичних наук (м. Лодзь, 8–9 жовтня 2021 р.). Лодзь. 2021. С. 93–97. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/176/5053/10601-1> (дата звернення: 27.07.2024).
- Беляневич О.Л. Про застосування у справах про банкрутство конструкції фраздаторного правочину. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Вип. № 2. 2021. С. 14–23. URL: <https://jpcndu.donnu.edu.ua/article/view/12118> (дата звернення: 27.07.2024).
- Постанова Верховного Суду від 24 липня 2019 року у справі №405/1820/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83387308> (дата звернення: 27.07.2024).
- Окрема думка судді Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Крата В. І. від 27 березня 2019 року у справі №639/10106/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81139102> (дата звернення: 27.07.2024).
- Постанова Київського апеляційного суду від 13 липня 2021 року у справі №754/6863/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98440866> (дата звернення: 27.07.2024).
- Ватрас В.А. Джерела сімейного права : дис. ... д-ра юр. наук : 12.00.03. Тернопіль : ЗУНУ, 2020. С. 323. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/40491/1/dis_vatras_na_sait.pdf (дата звернення: 27.07.2024).
- Постанова Верховного Суду від 20 травня 2020 року у справі №922/1903/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89539141> (дата звернення: 27.07.2024).
- Постанова Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 06 вересня 2023 року у справі №755/3563/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113815893> (дата звернення: 27.07.2024).
- Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. №2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 27.07.2024).
- Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 16 червня 2021 року у справі №747/306/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97903470> (дата звернення: 27.07.2024).
- Hofeld H. S., Fraudulent act: essence and legal regulation. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, 105(2 (Part 2), P. 18–25. URL: <https://visnyk.univd.edu.ua/index.php/VNUAF/article/view/764> (дата звернення: 28.07.2024).
- Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03 липня 2019 року у справі №369/11268/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83482786> (дата звернення: 29.07.2024).
- Крат В., Бабанли Р. Принципи права у практиці Верховного Суду: тернистий шлях від букви до духу. Офіційний веб-портал Верховного Суду. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1370715/> (дата звернення: 30.07.2024).

14. Постанова Верховного Суду від 24 липня 2019 року у справі № 405/1820/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83387308> (дата звернення: 30.07.2024).
15. Постанова Верховного Суду України від 28 січня 2015 року у справі № 4. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/42576431> (дата звернення: 03.08.2024).
16. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 №435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 03.08.2024).
17. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 28 липня 2021 року в справі №759/24061/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98765019> (дата звернення: 06.08.2024).
18. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03 липня 2019 року у справі № 369/11268/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83482786> (дата звернення: 06.08.2024).
19. Білецька Л.М. Нормативна і прецедентна фраздаторність в українському та зарубіжному судочинстві. *Закон і Бізнес*. 2023. 19.01.2023. URL: <https://zib.com.ua/ua/154493.html> (дата звернення: 07.08.2024).